

بسم الله الرحمن الرحيم

اصرار بر یک اشتباه^۱

(تحلیل و بررسی جامع درباره مدفن سید ناصر الدین علی حسینی در قم)

پس از تالیف کتاب «انوار پراکنده» توسط اینجانب در معرفی امامزادگان قم، در سال ۱۳۷۶ شمسی که از سوی مسجد مقدس جمکران چاپ شد، جناب آقای سید حسن فاطمی موحد، نقدی علمی بر این کتاب در آئینه پژوهش چاپ کردند که ضمن اشاره به برخی سهو القلم ها توسط مؤلف، و به دفن امامزاده ناصر الدین در قم اعتراض داشته و اشاره نموده اند که آیت الله سید موسی شبیری زنجانی رحمته الله نسخه ای از عمده الطالب را در کتابخانه مسجد اعظم دیده که در آن ناصر الدین مهدی را در بم نوشته است.

جواب ایشان هم به صورت شفاهی و هم مکتوب به آئینه پژوهش ارسال داشته ام، اما اخیراً در ملاقات با استاد رسول جعفریان رحمته الله همین مطلب اشاره شد و بنده عرض کردم که این ادعا باطل است و ناسخ عمده الطالب، قم را بم نوشته است. و آیت الله زنجانی رحمته الله

بدون تحقیق بر نسخه های دیگر عمده الطالب این اشتباه ناسخ را تلقی به قبول نموده و پس از بیان آن، مستمسکی برای آقای فاطمی موحد شد تا نقدی بر کتاب بنده مکتوب نماید.

پس جلسه با استاد جعفریان، جناب حجّت الاسلام حسین تقوی، مدیر کانال دانشنامه بقاء و اماکن متبرکه^۲، در حال تهیه پستی در کانال دانشنامه در ایتا بودند که به مطلبی اشاره داشتند که آقای فاطمی موحد در سایت بنیاد قم پژوهی مقاله ای با عنوان «لغزش در معرفی شازده ناصر قم» بر همان خطا گذشته خود اصرار داشته، و بنده خواستم نکته ای را به ایشان و پژوهشگران عرصه انساب نگاری و مزار شناسی رهنمون سازم.

^۱. نویسنده، محمد مهدی فقیه محمدی جلالی، مشهور به بحر العلوم گیلانی، مسؤول مؤسسه دانشنامه بقاء و اماکن متبرکه. نوشته شده در ۱۴۰۴/۹/۵.

^۲. این کانال در ایتا ایجاد شده و قریب به ۱۲۰۰۰ عضو دارد. صاحب امتیاز کانال بنده هستم و جناب حجّت الاسلام تقوی از تالیفات اینجانب پستی های فاخری به صورت مختصر درباره نسب نامه سادات و امامزادگان تهیه و نشر می دهند.

متأسفانه پژوهشگران معاصر به جهت عدم اشراف به کتابهای انساب و نیز عدم مذاقه در روش شناسی تالیفات علمای انساب، پس از مشاهده یک نسخه تصحیف شده، حکم به بطلان انتساب بقعه ای می دهند که اقلاً شهرت هفتصد ساله دارد.

نسب امامزاده ناصر الدین قم

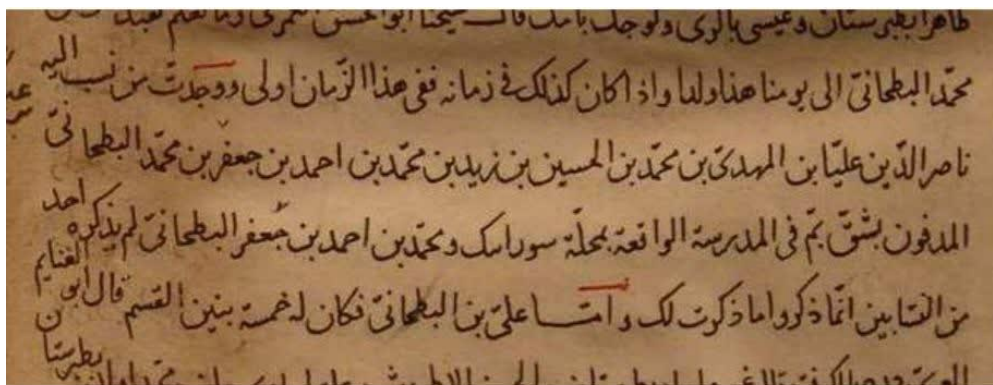
بر اساس قول مشهور و نیز نسخه های کتاب عمدة الطالب، نسب امامزاده ناصر الدین قم به شرح ذیل است؛ سید ناصر الدین علی بن مهدی بن محمد بن حسین بن زید بن محمد بن احمد بن جعفر بن عبدالرحمان بن محمد بطحانی بن قاسم بن حسن بن زید بن امام حسن مجتبی علیه السلام. مزارش هم اکنون روبه روی در شمالی مسجد امام حسن عسکری علیه السلام در قم قرار دارد و به شاهزاده ناصر الدین مشهور است.

ادّعی آقای فاطمی موحد

ایشان در سایت بنیاد قم پژوهشی نوشته اند:

«از حضرت آیت الله سید موسی شبیری زنجانی رحمته الله که نسخه های مختلف عمدة الطالب را مقابله کرده است، شنیدم: نسخه ای از عمدة الطالب در کتابخانه مسجد اعظم قم نگهداری می شود (به خط امام بن جلال کرمانی) که ظاهراً صحیح ترین و کهن ترین نسخه موجود از این کتاب است. در آن جا آمده که امامزاده ناصر الدین در «بم» مدفون است، اما در چاپ های موجود، «بم» به «قم» تصحیف شده است.

این جانب در تاریخ ۱۰ اسفند ۱۳۹۰ با حضور در کتابخانه مسجد اعظم، تصویر رایانه ای کتاب عمدة الطالب، به شماره ۱۸۴۶ به خط امام بن جلال کرمانی، تحریر سال ۸۶۸ را دیدم که کلمه «بم» به روشنی معلوم بود. با توجه به کرمانی بودن نویسنده عمدة الطالب، نزدیک تر به واقع آن است که وی معرفی امامزاده مدفون در نزدیک کرمان را در نظر داشته است»^۳.

۳. مقاله «لغزش در معرفی شاهزاده ناصر قم» انتشار در سایت بنیاد قم پژوهی.

جناب ایشان و دیگر پژوهشگران معاصر که ذکرشان خواهد آمد، بدون هیچ تحقیقی این مطلب را از نسخه ابن عنبه که به خط امام بن جلال کرمانی نگاشته، به صورت یک وحی منزل تلقی نموده و بدون رجوع به هیچ منبع انسابی، و دیگر نسخه های عمدة الطالب را که سید ناصر الدین حسنی را در قم مدفون دانسته، نادیده گرفته و سپس همچون دیگران، به احتمال مدفون بودن سید احمد بن اسحاق موسوی در این بقعه حکم نموده اند که بطلان این ادعا در صفحات پیش رو ثابت خواهد شد.

جناب آقای فاطمی برای اثبات ادعای خود باید به چند پرسش پاسخ می دادند؟

۱. اگر نسخه موجود در کتابخانه آیت الله بروجردی رحمته الله، بم نوشته شده است، و از نظر ایشان درست است، ۷ نسخه موجود در عراق، مصر، قم، تهران و برلین که قم نوشته شده و حد اقل سه نسخه آن تاکنون چاپ شده و کلمه «قم» در آن تصریح شده است، چرا اشتباه می باشد؟
 ۲. اگر سید ناصر الدین در محله سوق و یا سورانیک بم دفن است، آیا چنین محله ای در بم وجود داشته و دارد، آیا امامزاده ای در بم به نام ناصر الدین وجود داشته و یا دارد؟
 ۳. محل سکونت خاندان محمد بطحانی در کجا بوده و عمدتاً تردد این خاندان و سکونتشان در مرکز ایران بوده و یا در جنوب ایران؟
 ۴. آیا این مطلب از قول ابن عنبه است یا او این مطلب را از کسی دیگر نقل نموده است؟ در صورت نقل از شخص دیگر، او کیست و در کجا نقل شده و حلقه مفقوده، بم و تصحیف به قم و بالعکس روشن خواهد شد!
- در ادامه برای روشن شدن به سوالات فوق و نیز آشکار شدن حقیقت، مطالب ذیل باید مورد توجه و تأمل قرار گیرد.

نظر ابو الحسن عمری علوی

ابو الحسن عمری علوی، مؤلف کتاب «المجدي فی انساب الطالبین»، از علمای انساب قرن پنجم هجری، درباره تداوم نسل عبدالرحمن بن محمد بضحانی، جد سید ناصر الدین می نویسد:

«قال ابن أبي جعفر شيخنا^۴: ما ذكر له الكوفيتون عقباً، وقال أبي^۵: وجدت في شجرة ابن عدي الزارع البصري؛ أولد عبد الرحمن بن محمد البطحاني ولدین، و هما: جعفر، و علي . فأما علي، فأعقب محمد لا غير.

^۴. منظور شيخنا: شيخ الشرف عبیدلی نسابه، مؤلف کتاب تهذيب الأنساب.

^۵. پدرش أبو الحسن عمری علوی؛ أبو الغنائم محمد الصوفي العمري النسابه است.

و أما جعفر بن عبد الرحمن، فإنه فأعقب أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن بن البطحاني، ثلاثة رجال، و هم:] طاهر بطبرستان، و عيسى بالري، و كوچك بآمل.

و ما نعلم إلى يومنا هذا لعبد الرحمن البطحاني ولد.^٦

خلاصه مطلب آن است که؛ درباره تداوم نسل عبد الرحمن بن محمد بطحانی بحث است که ادامه داشته یا نه؟ علمای انساب کوفی بر تداوم نسل او اعتقاد داشتند و پدر ابو الحسن عمری، ابو الغنائم صوفی از شجره ابن عدی زارع بصری نقل می کند که عبد الرحمن دو فرزند بنام های؛ جعفر و علی داشت. علی فرزندی بنام محمد، و جعفر فرزندی بنام احمد داشت که از او سه فرزند بنام های؛ طاهر ساکن در طبرستان، عیسی ساکن شهر ری، و کوچک ساکن در آمل، به وجود آمدند.

از این نقل قول ثابت می شود که جد امامزاده ناصر الدین در کوفه سکونت داشته و پس از تشکیل دولت علوی توسط حسن بن زید داعی (۲۵۰-۲۷۰ هـ) فرزندان احمد به مرکز و شمال ایران مهاجرت نمودند.

همین مطلب را ابو اسماعیل ابراهیم بن ناصر طباطبا حسنی، مؤلف *منتقلة الطالبية* از قول ابو الحسن عمری علوی نقل نموده و طاهر بن احمد حسنی را ساکن طبرستان ذکر می نماید و سپس گفتار ابو الغنائم صوفی را از قول ابن خدّاع نسابه بیان می کند.^٧

فتونی عاملی متوفای ۱۱۳۸ هـ برای عبد الرحمن بن محمد بطحانی تداوم نسل قائل است و در حاشیه همین مطلب نوشته شده که: «سادات براق که در نجف ساکن هستند به عبد الرحمن بن محمد نسب می رسانند.»^٨

تصریح عبیدالله واسطی

از آنجائیکه برخی از نویسندگان معاصر، روش علمای انساب در تدوین کتابهای انساب را نمی دانند، تصوّرشان بر این است که مثلاً ابن عنبه حسنی، آنچه را که در *عمدة الطالب* نوشته، همه از نوشته های او و یا مشاهدات اوست، این در حالیست که علمای انساب روششان بر تداوم و بهره مندی از انساب گذشته و اضافه به برخی از سادات عصر خود، در ادامه تالیف دیگران است.

اگر جناب آقای فاطمی موحد و قبل از آن؛ حضرت آیت الله شبیری زنجانی رحمته الله به اصل ادّعی ابن عنبه مبنی بر دفن ناصر الدین تحقیق می نمودند، چه بسا پی به اشتباه ناسخ *عمدة الطالب* رهنمون می شدند.

^٦ . ابو الحسن العمری، *المجدی*، ص ۲۳؛ *اعرجی*، *مناهل الضرب*، ص ۹۸؛ *کیاء گیلانی*، *سراج الأنساب*، ص ۳۷.

^٧ . ابن طباطبا، *منتقلة الطلیبة*، ص ۲۰۸.

^٨ . فتونی عاملی، *تهذیب حدائق الأنساب*، ص ۱۰۴.

ابن عنبه حسنی که کتاب عمدة الطالب را در سال ۸۱۲ یا ۸۱۴ ه‍.ق تالیف نموده، خمیر مایه آن از کتاب «الثبت المصان المشرف بذكر سلاله ولد سيد عدنان، مشهور به بحر الأنساب» تالیف علامه نسابه سید ابو نظام مؤید الدین عبیدالله اعرجی حسینی واسطی، متوفای ۷۸۷ ه‍.ق است که عین مطالب این کتاب را در عمدة الطالب خود ذکر نموده و برخی از مشاهدات خود درباره سادات عراق، و افغانستان و ایران و مکه و مدینه را به جهت مسافرت هائی که داشته، بر کتاب خود افزوده است، بخاطر همین؛ ابن عنبه حسنی متهم است که عین مطالب «الثبت المصان» را در کتاب خود «عمدة الطالب» باز نشر نموده است، هر چند سید مهدی رجائی تلاش نموده این اتهام را از ابن عنبه بر طرف کند، اما نگاه تطبیقی به این دو کتاب و الفاظ و عبارات آن، این اتهام را قابل دفاع نمی کند.^۹

عبیدالله واسطی حسینی پس از ذکر مطلب أبو الحسن عمری علوی که در بالا اشاره شد، می نویسد: «و قد وجدت أنا من نسب إليه؛ ناصر الدین علي بن المهدي بن محمد بن الحسين ابن زيد بن محمد بن أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن ابن البطحاني، المدفون بشق' قم في المدرسة الواقعة بمحلة سوداء^{۱۰}، والله أعلم»^{۱۱}.

بنابر این ابن عنبه، مدفون بودن سید ناصر الدین را از قول سید عبیدالله واسطی نقل می کند اما متأسفانه گوینده آن را که نوشته «و قد وجدت أنا» حذف نموده و نویسندگان معاصر تصوّر نموده اند که ابتدا ابن عنبه این مطلب را اشاره داشته است. همین مطلب و موارد دیگر، ثابت می کند که کتاب عمدة الطالب، همان الثبت المصان است.

همچنان که در پاورقی به آن اشاره شد، به احتمال قوی سوق قم در محله سوداء^{۱۲} به سورانیک تصحیف شده است.^{۱۳}

تصریح ابن عنبه در تالیفات دیگر

همچنان که اشاره شد، تاکنون ۷ نسخه از کتاب عمدة الطالب شناسایی شد که نسخه های آن در عراق، مصر، قم، تهران، برلین موجود می باشد.

^۹ . مقدّمه استاد سید مهدی رجائی بر الثبت المصان، ص ۵ و ۶ خط آخر.

^{۱۰} . عمدة الطالب: بسوق، و در حاشیه: بشق.

^{۱۱} . در عمدة الطالب: سورانیک.

^{۱۲} . عبیدالله الواسطی، الثبت المصان، ص ۳۶۴.

^{۱۳} . به احتمال قوی، سواد قم است که به سوداء تشبیه شده است. ظاهراً رودخانه قم از مسیر ۱۵ خرداد فعلی قم می گذشته و چون در آن منطقه کشاورزی می شده و درختانی نیز داشته سواد قم شهرت داشته که به سوداء تصحیف شده است.

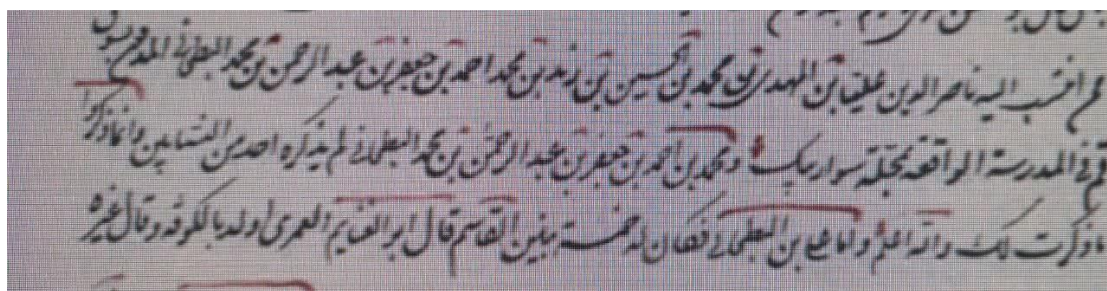
^{۱۴} . درباره سورانیک، مرحوم فیض احتمالاتی داده اند که ذکر خواهد شد.

تا کنون حد اقل سه نسخه آن چاپ شده و در همه آنها سید ناصر الدین، مدفون در قم نوشته شده است.

قدیمی ترین نسخه چاپی پس از نسخه کتابخانه آیت الله بروجردی، که ظاهراً از نسخه خدیو مصر است و مرحوم سید مرتضی حسینی زبیدی واسطی متوفای ۱۲۰۵ هـ از آن کتابت نموده، توسط لجنة إحياء التراث تحقیق و در دار مكتبة الحياة لبنان در سال ۱۴۰۲ هـ چاپ شده، چنین آمده است:

«وقد وجدت ممّن إنتسب إليه؛ ناصر الدّین علیاً بن المهدي بن محمّد بن الحسين بن زيد بن محمّد بن أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن بن محمّد البطحاني، المدفون بسوق قم في المدرسة الواقعة بمحلة

سورانیک».^{۱۵}

چنان چه از عبارت ابن عنبه استفاد می شود، می نویسد: «وقد وجدت ممّن إنتسب إليه» و نمی نویسد که گوینده آن عبیدالله واسطی است.

نسخه دیگر عمده الطالب که در سال ۱۰۸۸ توسط حاج موسی بن ملا ماردینی کتابت شده، توسط سرتیپ بازشسته سوری، جناب سیّد یوسف بن عبدالله جمل الیل در سال ۱۴۲۴ هـ به چاپ رسیده است، عین عبارت عبیدالله واسطی در آن نوشته شده است.^{۱۶}

الرحمن البطحاني الي يومنا هذا ولداً قادراً كان ذلك في زمانه في هذا الزمان اولى و قدوة
من انتسب اليه ناصر الدين علياً بن المهدي بن محمد الحسين بن زيد بن محمد بن أحمد بن
جعفر بن عبد الرحمن بن محمد البطحاني المدفون بسوق قم في المدرسة الواقعة بمحلة سور
ابيكه و محمد بن أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن بن محمد البطحاني لم يذكره احد من النسابين
واما ذكره الله اعلهم واما علي بن البطحاني فكان له خمسة بنين القاسم قال ابو

^{۱۵}. ابن عنبه، عمدة الطالب، چاپ بيروت، ص ۹۲.

^{۱۶}. ابن عنبه، عمدة الطالب، تحقیق جمل الیل، ص ۱۲۳.

استاد مهدی رجائی، از مجموع بیست نسخه تصویری و چاپی عمدة الطالب که در کتابخانه آیت الله نجفی مرعشی رحمته الله موجود است را در سال ۱۴۲۵ هـ ق منتشر نموده و می نویسد با همه آنها مقابله نموده، عین عبارت از عبیدالله واسطی توسط ابن عنبه نوشته شده است.^{۱۷}

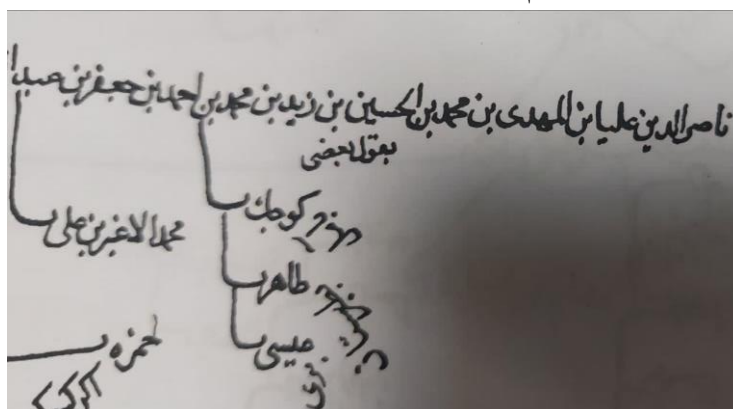
بر فرض اینکه نسخه های موجود عمدة الطالب همه اشتباه باشند و منظور مؤلف، بَم بوده است، چرا ابن عنبه حسنی در کتاب عمدة الطالب الکبری نیز همین مطلب را تکرار نموده است:

«و قد وجدت من ينسب إليه؛ ناصر الدين علي بن المهدي بن محمد بن الحسين بن زيد بن محمد بن أحمد بن جعفر بن عبدالرحمن بن محمد البطحاني، المدفون بشق قم في المدرسة الواقعة بمحلة سو رايك^{۱۸}، و هو كما تراه^{۱۹}».

جالب تر آجاست که مؤلف در کتاب دیگر خود با عنوان عمدة الطالب الصغرى نیز همین مطلب را باز نشر داده و می نویسد:

«و قد وجدت من نسب إليه؛ ناصر الدين علي بن المهدي بن محمد بن الحسين بن زيد بن محمد بن أحمد بن جعفر بن عبدالرحمن بن محمد البطحاني، المدفون بشق قم في المدرسة الواقعة بمحلة سو رايك، والله أعلم^{۲۰}».

محمود بن علی المنکدم^{۲۱}، معروف به ابو جمیل از دانشمندان انساب قرن دهم هجری که کتاب عمدة الطالب را تشجیر نموده و مشهور به مشجّر ابو جمیل است، همین نسب نامه را ذکر نموده اما چون خوانش سورانیک برای او مفهوم نبود، بدون ذکر محل دفن سید ناصر الدین آن را آورده است.^{۲۲}

^{۱۷}. ابن عنبه، عمدة الطالب، تحقیق رجائی، عمدة الطالب، ص ۸۰.

^{۱۸}. یقیناً صحیح آن سورانیک است و آقای رجائی در خوانش آن اشتباه نموده اند.

^{۱۹}. ابن عنبه، عمدة الطالب الکبری، ص ۹۲.

^{۲۰}. ابن عنبه، عمدة الطالب الطالب الصغرى، ص ۵۴.

^{۲۱}. مخفف مانکدیم، صورتش مثل ماه. نگاه کنید، الإفادة في معجم ألقاب السادة؛ ج ۴، ص ۴۵۶.

^{۲۲}. أبو جمیل، تشجیر عمدة الطالب، ص ۷۶.

همین مطلب را سید ضامن بن شدقم حسینی متوفای ۱۰۹۰ هـ در کتاب تحفة الأزهار و زلال الأنهار باز نشر نموده و جالب اینکه ناسخ قم را مگه نوشته است:

« ثم مهدي خلف علياً، مات سنة..... وقبر بإزاء المدرسة الواقعة بمحلة سوداء مكة ».^{۲۷}

علامه سید جعفر اعرجی متوفای ۱۳۲۲ هـ که نسخه ای از عمدة الطالب را داشته، در کتاب مناهل الضرب فی أنساب العرب درباره سید ناصر الدین چنین می نویسد:

« قال الشيخ أبو الحسن العمري: و ما يعلم إلى يومنا هذا لعبد الرحمن البطحاني ولد. قال الداوودي: فإذا كان ذلك كذلك في زمانه، ففي هذا الزمان أولى. وقد وجدت ممن انتسب إليه ناصر الدين علياً بن المهدي بن محمد بن الحسين بن زيد بن محمد بن أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن بن محمد البطحاني المدفون بسوق قم في المدرسة الواقعة بمحلة سورانيك، ومحمد بن أحمد بن جعفر بن عبد الرحمن بن محمد البطحاني، لم يذكره أحد من النسابين، وإنما ذكروا ما ذكرت لك، والله أعلم ».^{۲۸}

وی در کتاب دیگر خود، این مطلب را چنین نوشته است: « و من بني محمد بن أحمد، ناصر الدين علي بن المهدي بن محمد بن الحسين بن زيد بن محمد المذكور، وقبره بقم في المدرسة الواقعة في السوق في محلة سورانيك، والظاهر أنهم انقرضوا ».^{۲۹}

همین شجره نامه را در کتاب دیگر خود ذکر نموده، اما متعرض به محل دفنش نشده است.^{۳۰}

^{۲۷}. ضامن بن شدقم، تحفة الأزهار، ج ۱، ص ۱۷۰.

^{۲۸}. اعرجی، مناهل الضرب في انساب العرب،، ۹۸-۹۹.

^{۲۹}. اعرجی، الدر المثور في أنساب المعارف و الصدور، ص ۸۵-۸۶.

^{۳۰}. اعرجی، الأساس لأنساب الناس، ص ۱۱۱.

در میان نویسندگان معاصر همچون؛ شریف رازی^{۳۱}، شیخ ذبیح الله محلاتی^{۳۲}، شیخ محمد حسن اعلمی^{۳۳}، سید عبدالرزاق کمونه الحسینی^{۳۴}، سید فاضل موسوی خلخالی زاده^{۳۵}، سید مهدی رجائی^{۳۶}، سید حسین ابو سعیده الموسوی^{۳۷}، و نگارنده^{۳۸} و همین نقل را پذیرفته اند.

شهرت بقعه سید ناصر الدین به احمد بن اسحاق

درباره دفن سید ناصر الدین علی حسنی در بقعه کنونی از مسلمات تاریخی است و اجماع علمای انساب را در بردارد. و نسخه موجود در کتابخانه آیت الله بروجردی رحمته الله از سوی ناسخ آن تصحیف شده است و یقیناً بهم اشتباه است.

سوال مهم و اساسی این است که چرا بقعه سید ناصر الدین در سه راه بازار، از حدود صد سال قبل، به احمد بن اسحاق شهرت یافته است؟

جواب این سوال را مرحوم ناصر الشریعه (م ۱۳۳۹ ش) در کتابش بیان نموده است، وی می نویسد:

« سابقاً بقعه شاهزاده ناصر الدین مقابل درب سابق مسجد امام حسن علیه السلام در بازار، معروف بود به بقعه احمد بن اسحاق، و حال این که احمد بن اسحاق اشعری قمی که وکیل حضرت امام حسن عسکری علیه السلام

۳۱. شریف رازی، گنجینه دانشمندان، ج ۹، ص ۲۰۵-۲۰۶.. شاهزاده ناصرالدین، مزار این بزرگوار در نزدیکی پل قدیم قم در مقابل درب مسجد امام علیه السلام واقع و نسبش بنا بر نقل تاریخ قم از این قرار است: علی بن مهدی بن محمد الحسنی البطحانی.

۳۲. محلاتی، اختران تابناک، ج ۲، ص ۹۳. عیناً متن شریف رازی را باز نشر نموده است.

۳۳. اعلمی، دائرة المعارف الشیعیّة العامّة، ج ۱۳، ص ۳۹۳. علی بن المهدي، المدفون بسوق قم في المدرسة الواقعي في محلبة سورانيك و هو الشهير اليوم بإمامزاده ناصر الدین الحسنی الذي قبره بجانب القنطرة في مقابل باب مسجد الإمام بقم له قبة يزره الشيعة كما في عمدة الطالب ط نجف.

۳۴. کمونه حسینی، مشاهد العترة الطاهرة، ص ۱۶۶. و دفن بها أبو القاسم علی بن مهدی... قال ابن عنبه في العمدة فيه المدفون بشق قم في المدرسة الواقعة بمحلبة سورانيك.

۳۵. موسوی خلخالی، الشجرة الطیّة، ج ۱، ص ۵. علی ناصر الدین المدفون في سورانيك قم.

۳۶. رجائی، تحفة الطالب، ج ۴، ص ۲۸۶. علی الناصر الدین بن المهدي، قال ابن عنبه: المدفون بسوق قم في المدرسة الواقعة بمحلّة سورانيك. أقول: و هو المدفون في البقعة المعروفة بـ «شاهزاده ناصر الدین» في مقابل مسجد الإمام الحسن العسکري علیه السلام بقم المشرفة، و قد زرته مراراً.

۳۷. ابو سعیده موسوی، المشاهد العترة الطاهرة، ج ۴، ص ۱۱۷. علی بن المهدي، ناصر الدین، قبره بسوق قم في المدرسة الواقعة بمحلّة سورانيك. المشجر الوافی، ج ۱۰، ص ۶۱ و ص ۱۴۲. و هذه البقعة تعرف اليوم بـ «شاهزاده ناصر الدین» مقابل مسجد الإمام الحسن العسکري بقم في إيران.

۳۸. فقیه بحر العلوم، انوار پراکنده، ج ۱، ص ۲۳۴؛ مزارات قم، ج ۲، ص ۴۵۶؛ الدرة الذهبية في إكمال منتقلة الطالبية، ج ۳، ص ۳۴۵.

بوده و این مسجد را به امر آن حضرت بنا نموده است، در حُلوان مدفون است، مگر این که احمد بن اسحاق دیگری باشد، یا آن که وجه شهرتش این باشد که در زمانی که احمد بن اسحاق اشعری این مسجد را به امر امام بنا نهاد این بقعه را هم به جهت مدفن خود بنا کرده و چون در مراجعت از سامره در حُلوان که سر پل ذهاب است، وفات کرده، لهذا در همانجا مدفون شد.

فقیر در طوفولیت و همان اوانی که معروف به بقعه احمد بن اسحاق بود، هر وقت روزها از آن طرف عبور می نمودم، می دیدم شمع زیادی روی قبر روشن نموده اند؛ و بعد بر حسب بعضی قرائن و احتمالات که بعضی از روی کتاب عمدة الطالب استنباط کرده اند، گفتند این امامزاده شاهزاده ناصر الدین است و نسب او از این قرار است: علی بن مهدی بن محمد بن حسین بن زید بن محمد بن احمد بن جعفر بن عبدالرحمن بن محمد البطحائی بن قاسم بن حسن بن زید بن امام حسن المجتبی (علیه السلام)، و فعلاً مشهور به شاهزاده ناصر الدین شده است.^{۳۹}

پس از این تشکیک، احتمالات در شخص مدفون در بقعه با اینکه تصریح به دفن او از سوی عبیدالله واسطی شده بود، بالاگرفت و شیخ محمد علی بن حسین نائینی اردستانی کچوئی قمی در کتاب أنوار المشعشعین فی ذکر الطالبین إلى القمیین می نویسد:

« ناصر الدین؛ السید علی بن مهدی الحسنی، در بقعه مشهوره به احمد بن اسحاق مدفون است. »^{۴۰}
با اینکه مرحوم ناصر الشریعه احتمال خوبی درباره ساخت بقعه احمد بن اسحاق اشعری برای خود بیان نمود، اما عده ای احتمالاتی بر دفن احمد بن اسحاق نامی در این بقعه داده اند.
نخستین احتمال، توسط سید مهدی بن مصطفی لاهوتی حسینی تفرشی معروف به بدایع نگار^{۴۱}، متوفای ۱۳۲۰ شمسی، در کتاب بدائع الأنساب فی مدفن الاطیاب^{۴۲} بیان شده است، او می نویسد:
« علی بن مهدی بن محمد بن حسین بن زید بن محمد بن احمد بن جعفر بن عبدالرحمن بن محمد البطحائی بن قاسم بن حسن بن زید بن امام حسن (علیه السلام)، در قم در مدرسه سورانیک مدفون است. بعضی گوید آنست که مقابل مسجد امام حسن (علیه السلام) و معروف به احمد بن اسحاق اشعری است، و این صحیح نباشد، محتمل است آن قبر احمد بن اسحاق بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی (علیه السلام) باشد. »^{۴۳}

^{۳۹}. ناصر الشریعه، تاریخ قم (مختار البلاد)، ص ۲۱۱-۲۱۲.

^{۴۰}. کچوئی، أنوار المشعشعین، ج ۳، ص ۳۶۴.

^{۴۱}. نگاه کنید به زندگی نامه و آثار او در مقدمه سفرنامه کربلای معلی، توسط استاد رسول جعفریان، ص ۱۱-۶۸.

^{۴۲}. این کتاب در سال ۱۳۱۹ شمسی در چاپخانه عالی در ۷۲ صفحه رقعی چاپ شد. اخیراً توسط اینجانب تصحیح و تحشی و در دو جلد تدوین و آماده چاپ است.

^{۴۳}. بدایع نگار، بدائع الأنساب، ص ۴۱-۴۲.

شیخ عباس قمی رحمته الله در ابتدا ذیل سادات حسنی می نویسد: « صاحب عمدة الطالب گفته: و از کسانی که یافتم منسوب به بطحانی، ناصر الدین علی بن مهدی بن محمد بن حسین بن زید بن محمد بن احمد بن جعفر بن عبدالرحمن بن محمد بطحانی است، مدفون به سوق قم در مدرسه واقعه به محله سورانیک. »^{۴۴} اما پس از چاپ کتاب بدایع الأنساب، مرحوم شیخ عباس قمی رحمته الله مطلبی را که بدایع نگار احتمال داده بودند را در کتابش می نویسد: « احتمال دارد قبر ابو علی احمد بن اسحاق ابو عبدالله بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی کاظم علیه السلام باشد. »^{۴۵}

پس از قمی؛ نویسندۀ تربت پاکان بدون اظهار تردید، صاحب این مزار را احمد بن اسحاق بن ابراهیم دانسته است.^{۴۶}

آقای فاطمی بدون مراجعه به کتابهای انساب، این احتمال بدایع نگار را تلقی به قبول نموده و می نویسد: « بنابراین ظاهراً نام و نسب واقعی امامزاده ای که به شاهزاده ناصر شهرت دارد چنین است: احمد ابو علی بن اسحاق ابو عبدالله بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی کاظم علیه السلام. »^{۴۷}

مدفن احمد بن اسحاق موسوی

شیخ عباس فیض درباره دفن ابو علی احمد بن ابی عبدالله اسحاق بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی کاظم علیه السلام در بقعه معروف به شاه حمزه قم می نویسد:

« قبه مورد نظر در جانب جنوب شرقی مشهد شاهزاده حمزه واقع است و مدفون در این بقعه؛ احمد بن اسحاق عسکری مدفون در ساوه است که جد شاهزاده حمزه بوده و پدر شاهزاده حمزه؛ حسین بن احمد هم در بقعه غربی همین بقعه مدفون است، چه که در این محوطه سه مقبره از نامبردگان موجود است. مرحوم محدث قمی رحمته الله صاحب متهی الآمال با عدم وقوف بر وجود این قبه باستانی در وجه اشتها بقعه برابر درب شمالی مسجد امام به بقعه احمد بن اسحاق، چنین آورده اند که ممکن است احمد بن اسحاق موسوی در این بقعه دفن شده باشد، در صورتیکه که بقعه مزبور به احمد بن اسحاق اشعری وکیل امام عسکری علیه السلام منسوب است که در مقام توصیف آن به عنوان شاهزاده ناصر الدین بطحانی نگاشته خواهد شد. و از نظریه فوق بر می آید که محدث قمی در طول عمر خود مشهد مزبور را ندیده اند. »^{۴۸}

^{۴۴}. محدث قمی، متهی الآمال، ج ۱، ص ۳۹۸.

^{۴۵}. محدث قمی، متهی الآمال، ج ۲، ص ۱۵۵۵-۱۵۵۶.

^{۴۶}. مدرسی، تربت پاکان، ج ۲، ص ۱۰۳.

^{۴۷}. مقاله لغزش در معرفی شازده ناصر قم، انتشار در سایت بنیاد قم پژوهی، از فاطمی موحد.

^{۴۸}. فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۴۵۴.

چنانچه بیان شد، نخستین بار احتمال دفن احمد اسحاق موسوی توسط بدایع نگار در بقعه منسوب به احمد بن اسحاق مقابل درب مسجد امام حسن عسکری علیه السلام مطرح شد و مرحوم شیخ عباس قمی رحمته الله بدون ذکر منبع از او نقل نموده است.

مرحوم بدایع نگار، در ذیل امامزاده علی بن مهدی از مدفون بودن احمد بن اسحاق بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن امام موسی کاظم علیه السلام در بقعه سید ناصر الدین خبر می دهد.^{۴۹} منتهی درست چند صفحه قبل، ذیل احمد ابن اسحاق ابن ابراهیم ابن موسی ابن ابراهیم ابن امام موسی علیه السلام می نویسد: «بقعه در قم دارد و معروف به شاهزاده احمد[است]».^{۵۰}

بنابراین معلوم می شود که مرحوم لاهوتی، شخصی که به شاهزاده احمد و دارای بقعه قدیمی در قم بوده را بدون هیچ دلیلی در بقعه شاهزاده ناصر الدین قم دفن نموده است، و آقای فاطمی موحد نیز بدون هیچ تحقیقی همین مطلب را باز نشر داده است.

سوالی که مطرح است، احمد بن اسحاق موسوی کیست و به چه دلیل مرحوم بدایع نگار او را مدفون در قم می داند.

اگر جناب آقا فاطمی موحد به تاریخ قم، تالیف حسن بن محمد بن حسن قمی مراجعه می نمود، می توانست از مهاجرت و وفات سید احمد بن اسحاق موسوی اطلاعاتی کسب نماید و دچار این اشتباه و دفن آن در بقعه شاهزاده ناصر الدین نشود.

مؤلف تاریخ قم، ذیل سادات موسوی وارد به قم می نویسد:

«چنین روایت کند ابو عبدالله الحسین بن احمد الموسوی که گوید: جدّ او ابو عبدالله اسحاق بن ابراهیم بن موسی بن ابراهیم بن موسی بن جعفر به قم آمده و می خواست که به خراسان و طبرستان رود، علی بن عبدالله جبله اشعری و دیگر عرب قم او را فرمودند که بدین شهر مقام باید کرد و ساکن می باید شد، و او را بسیاری اعزاز و اکرام کردند و با او عطا و بخشش نمودند.

پس، ابو عبدالله اسحاق، بقم باز ایستاد، و دختر خواست از فرزندان «هندو»، و او خود از آن دختر، پسری آورد ابو علی احمد نام، و دختری دیگر، و از زنی دیگر ابو احمد موسی، و حسن آورد.

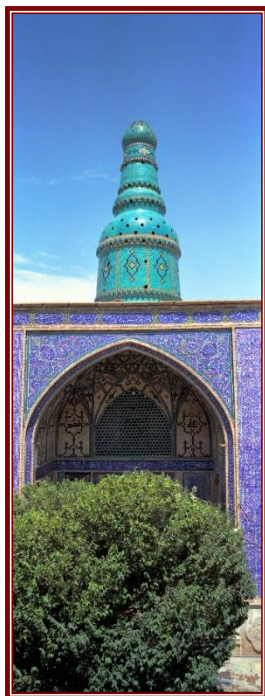
و ابو علی (احمد) از قم به آبه رفت و به آبه از آل طلحه زنی بخواست و از او چند فرزند آورد و مدتی به آبه مقیم بود و از آنجا دیگر باره به قم آمد و بقم از دختر «صائع» پسری آورد ابو عبدالله الحسین نام، و

^{۴۹}. بدایع نگار، بدایع الأنساب، ص ۴۱.

^{۵۰}. بدایع نگار، بدایع الأنساب، ص ۱۴.

دختر ابو الحسن علی الکوکبی بقم بخواست و بوجه معاش که بقم و آبه بود، بدان قناعت می نمود؛ تا آنگاه که بجوار حق رفت.^{۵۱}

شیخ الشرف عبیدلی متوفای ۴۳۵ هـ ق که تاریخ قم را داشته می نویسد: «فرزندان ابو عبدالله اسحاق در آبه بودند، اسامی ایشان؛ موسی، احمد، و حسن است، احمد بن اسحاق فرزندی بنام حسین ملقب به فاطوسه داشت که اعقابش اکنون در قم هستند».^{۵۲}

ابن طباطبا که تاریخ قم را دیده، ذیل واردین به آبه می نویسد: «بآبه أبو عبدالله إسحاق بن إبراهيم الثاني بن موسى الثاني بن إبراهيم الأول المرتضى بن موسى الكاظم بن جعفر الصادق عليه السلام».

عقبه أبو أحمد موسى أعقب، وأبو علي أحمد أعقب، والحسن أعقب».^{۵۳} بیهقی و فخر رازی نیز گزارش قمی و عبیدلی را باز نشر نموده اند.^{۵۴}

به حال مزار احمد بن اسحاق از دیر باز به همین نام در میدان میر قم شهرت داشته و فرزندش ابو عبدالله حسین فاطوسه نیز در آنجا دفن بوده و بعد از او فرزندش حمزه دفن شده است. حسن قمی از مزار سید حمزه

بن حسین بن احمد بن اسحاق موسوی یاد کرده و می نویسد: «یحیی صوفی پسر (جعفر بن علی الکذاب) به قم اقامت کرد و بمیدان زکریا بن آدم به نزدیک مشهد حمزة بن امام موسی بن جعفر وطن و مقام گرفت و ساکن شد».^{۵۵}

بنای بقعة احمد بن اسحاق، دارای صحن، ایوان، و حرم و گنبد است که صحن آن به دهانه ۸×۶ متر می باشد. ایوان جلوی بقعه به دهانه ۳/۵۰ و عرض دو متر و ارتفاع هشت متر، دارای جدار آجری و آراسته به کاشی کاری و بر روی آن ابیات زیر نوشته شده است:

به عهد خسرو عامل مظفر الدین شاه که خاک مقدم او تاج قیصر است و قباد

^{۵۱}. حسن قمی، تاریخ قم، ص ۳۲۰-۳۲۱.

^{۵۲}. ذكره العبدلی و قال: ولده بآبه. تهذیب الأنساب، ص ۱۵۱.

^{۵۳}. ابن طباطبا، منقله الطالبیة، ص ۳۳-۳۴.

^{۵۴}. بیهقی، لباب الأنساب، ج ۲، ص ۵۶۶. وفخر الرازی: إسحاق أبو عبدالله في بلدة قريبة من ساوة يقال لها آوة. الشجرة

المباركة، ص ۹۹. وله ذیل طویل بأصفهان، و خراسان، و ماوراء النهر و أسترآباد. أبو طالب مروزي، الفخري، ص ۱۱.

سید أبو عبدالله اسحاق بن ابراهيم، همان است که اکنون آرامگاهش در مدخل شهر ساوه و در جنب میدان سرداران قرار داد و به اشتباه به اسحاق بن امام موسی کاظم عليه السلام انتساب داده اند.

^{۵۵}. حسن قمی، تاریخ قم، ص ۳۱۳؛ فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۴۴۱-۴۴۲.

که نوک خامه او مشکلات دهر گشاد

عزیزخان فلک فرامین نیک نهاد

تمام گشت به سعی علی اکبر راد

به امر صدر معظم علی اصغر خان

ز بهر سبط بنی احمد این رواق بساخت

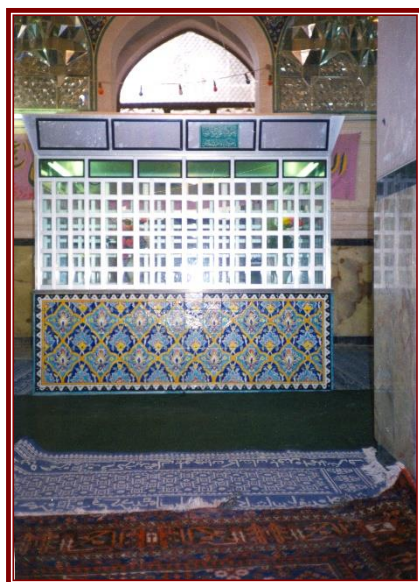
هزار و سیصد و هفده گذشته از هجرت

اصل بنا از بناهای باستانی قبل از صفویه است که از ناحیه شاه طهماسب صفوی تعمیر شده

است. هیأت ساختمان آن از خارج و داخل، چهار ترکی متساوی به دهانه $4/5$ و ارتفاع شش متر، با جدار سفیدکاری و پوشش عرقچینی است که از ضلع غربی آن، دری به بقعه حمزه بن حسین بن احمد گشوده می شود. در این بقعه، آثار تزیینات کمربندی دندانه دار یا مضرس شبیه به مقرنس دیده می شود، که از خصایص معماری دوره شاه طهماسب صفوی است.

در وسط بنا، مرقد قرار دارد که دارای ضریحی از چوب مشبک بود که جای خود را به ضریح فلزی داده است. بر روی مرقد، لوحی از کاشی باستانی به عرض 60 و طول $1/5$ متر قرار گرفته که از سه پارچه

خشت 60×50 سانتی متر تشکیل یافته و مشابه کاشی های قرن هشتم و نهم امامزاده خاگ فرج است که امروزه در موزه ملی ایران نگهداری می شود. این کاشی ها، زمینه شنجرفی آراسته به گل و بوته های مشکی و دارای دو کتیبه در حاشیه و متن، به خط برجسته ثلثی شنجرفی است. در حاشیه ده سانتی متری این لوح، در سه جهت، کتیبه ای است که روی آن، سوره های فاتحة الكتاب و اخلاص خوانده می شود. در متن آن نیز در بین نقشه برجسته محراب شکسته و در وسط دو خط متوازی که به جای دو ستون به عنوان پایه های محراب نمودار است، روی خشت های دوم و سوم، کتیبه ای می باشد و روی آن، آیاتی از سوره مبارکه «ملک» قالب ریزی شده است. در قسمت بالا و روی

خشت اول، در میانه گل و بوته های ساییده و غیر ساییده، در هر گوشه ای، یک ترنج بیضی نمودار می باشد که درون یکی، کلمه ای مشابه «صنعه» یا «عمله» و روی دیگری، کلمه «طاهر» خوانده می شود.

همچنین روی این پارچه کاشی، در هر طرف، یک گوی برجسته فیروزه فام به کار رفته است. بر فراز بقعه، گنبدی عرقچینی و آجر پوش ساده می باشد که یک پوش است.

حد فاصل بین بقعه احمد بن اسحاق با رواق جدید، بقعه ای قرار دارد که وسط آن گنبدی عرقچینی به صورت هشت ضلعی مختلف است که جهات اصلی آن به طول $3/25$ و جهات فرعی اش به اندازه یک متر با چهار شاه نشین در چهار جهت می باشد.

دیوارها و سقف حرم به سالیان گذشته آئینه کاری شده و جلوه‌ای خاصی به حرم داده است.^{۵۶}

تاریخ وفات و فرزندان ساخگی

با اینکه عبیدالله واسطی و دیگر علمای انساب، برای سید ناصر الدین علی بن مهدی حسنی بطحانی، تاریخ وفات و فرزندى ذکر ننموده اند، مرحوم فیض مى نویسد که تاریخ وفات او به سال ۸۲۸ هـ است.^{۵۷} همین تاریخ اشتباه بعداً بر روی سنگی حکاکی شده و از قول مرحوم فیض بر روی قبر امامزاده ناصر الدین نهاده شده است.^{۵۸}

به تصوّر مرحوم فیض، چون ابن عنبه حسنی متوفای ۸۲۸ هـ خبر از وفات و دفن امامزاده ناصر الدین در قم داده، پس او در این تاریخ وفات یافته است، از اینرو تاریخ ۸۲۸ هـ را تاریخ وفات امامزاده اعلام می کند، و چون خود می داند این تاریخ با نسب سید ناصر الدین مطابقت ندارد می نویسد: «سید جلیل ناصر الدین علی در اواخر قرن هشتم و اوایل قرن نهم می زیسته شخصیت و شاخصیتی داشته است. و بعقیده نگارنده با توجه به اینکه در هر قرن کمتر از چهار واسطه نمی توان قائل شد، علی القاعده در قرن نهم وسائط میان ناصر الدین با امام از سی تن هم افزون بوده است، علیهذا از سلسله نسب وی که دوازده پشت نامبردار شده است، وسائطی اسقاط گردیده است».^{۵۹}

همین اشتباه را سید حسن فاطمی موحد باز نشر نموده و می نویسد: «بنا بر این امامزاده در این سال حیات نداشته است و سال ۸۲۸ برای تاریخ درگذشت او نادرست است».^{۶۰}

متأسفانه مرحوم فیض در تاریخ وفات ساختگی خود، چنان اعتماد به نفس داشته و برای سرهم کردن احتمال اشتباه خود، مدعی حذف چند نام از سلسله نسب سید ناصر الدین شده است! نه مرحوم فیض، و نه آقای سید حسن فاطمی و بالتبع آیت الله شبیری زنجانی رحمته الله که اطلاع از نقل قول ابن عنبه حسنی، از کتاب سید عبیدالله واسطی متوفای ۷۸۷ هـ نداشته اند، راه به اشتباه رفته اند. این در حالیست که سید ناصر الدین خیلی قبل از وفات مؤلف الثبت المصان در قم وفات یافته و مزار او در سوق قم شهرت داشته است.

^{۵۶}. فقیه بحر العلوم، هزار مزار ایران، استان قم، ص ۱۲۴-۱۲۵؛ فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۴۵۴-۴۵۹.

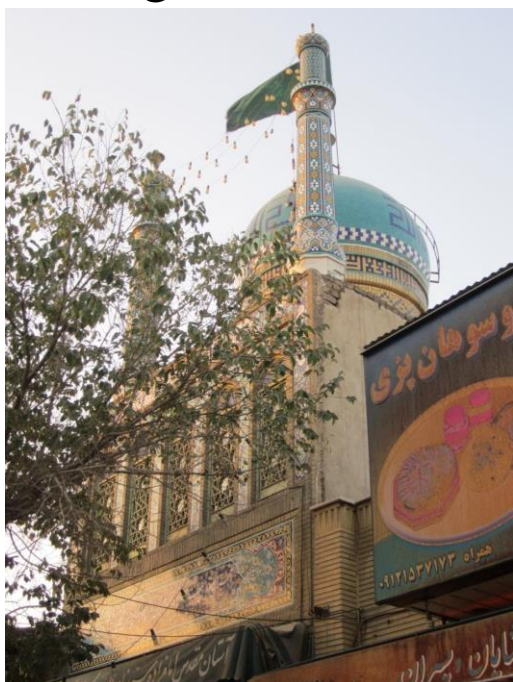
^{۵۷}. فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۶۸۵.

^{۵۸}. محیطی اردکانی، سبز پوشان، ص ۶۵. بر روی سنگ قبر چنین حکاکی شده است: «بسم الله الرحمن الرحيم: مرقد مطهر سید جلیل ناصر الدین علی بن مهدی بن بطحانی از نوادگان امام حسن مجتبی علیه السلام که در سال ۸۲۸ هـ در قم رحلت یافت. به نقل از کتاب گنجینه آثار قم. باز سازی ۱۴۱۱ هـ، اداره اوقاف قم» اطراف این نوشتار سلسله نسب امامزاده همان گونه که در بالا اشاره شد، حکاکی شده است.

^{۵۹}. فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۶۸۶.

^{۶۰}. مقاله لغزش در معرفی شازده ناصر قم، انتشار در سایت بنیاد قم پژوهی.

چنانچه اشاره شد، ابو الحسن عمری علوی از قول پدرش نقل می کند که ابن عدی زراع بصری درباره

تداوم نسل عبدالرحمن بن محمد بطحانی نظری داشته و قائل به تداوم نسل او تا احمد بن جعفر بن عبدالرحمن شده است. ابو الحسن عمری سه فرزند بنام های طاهر، عیسی و کوچک که احتمالاً نامش محمد بود ذکر می کند. و محل سکونت این سه تن را در طبرستان، ری و آمل می داند.^{۶۱}

بنابر این محمد بن احمد بن جعفر بن عبدالرحمن قبل از وفات ابو الغنائم صوفی (پدر ابو الحسن عمری) در قید حیات بوده و او این مطلب را از مشجر ابن عدی زراع بصری^{۶۲} نقل نموده است که از علمای انساب قرن سوم هجری است.^{۶۳} بنابر این

جد امامزاده ناصر الدین همچنان که گفتیم، به طبرستان مهاجرت و در دستگاه حسن بن زید علوی (۲۷۰-۲۵۰ هـ) بوده است. از همین خانواده جمع کثیری در طبرستان، آمل، ساری، ری، جرجان و دیگر شهرها بودند که ابن طباطبا در منتقلة الطالبیه به اسامی آنها اشاره داشته است.^{۶۴}

اگر وفات سید محمد بن احمد بن جعفر را در انتهای سال ۲۸۰ هـ محتمل بدانیم، بین او و نواده اش سید ناصر الدین علی، پنج واسطه و حدود ۱۶۰ تا ۱۷۰ سال فاصله است که می توان احتمال داد سید ناصر الدین در انتهای نیمه اول قرن پنجم هجری قمری در قم وفات یافته و در مزاری که احمد بن

اسحاق اشعری برای خود ساخته بود، ورها شده بود، تبرکاً و تیمناً دفن شد.^{۶۵} مزار سید ناصر الدین

^{۶۱}. ابو الحسن العمری، المجدی، ص ۲۳؛ اعرجی، مناهل الضرب، ص ۹۸.

^{۶۲}. وی فرزند ابي حری الحسن البصري النسابه بوده است.

^{۶۳}. مقدمه لباب الأنساب، ج ۱، ص ۲۲.

^{۶۴}. به جهت عدو تطویل مقاله، خوانندگان محترم به مهاجرت نوادگان محمد بطحانی در شهرای مذکور در کتاب منتقلة الطالبیه، جستجو کنند که بیش از صد نفر در آن معرفی شده و بیشتر آنها در حکومت داعی کبیر و داعی صغیر مشاغل سیاسی و فرهنگی داشته و برخی از ایشان به شهادت رسیده اند.

^{۶۵}. فقیه بحر العلوم، وفيات العلویین، ج ۳، ص ۲۸۷؛ مزارات قم، ج ۲، ص ۴۵۸.

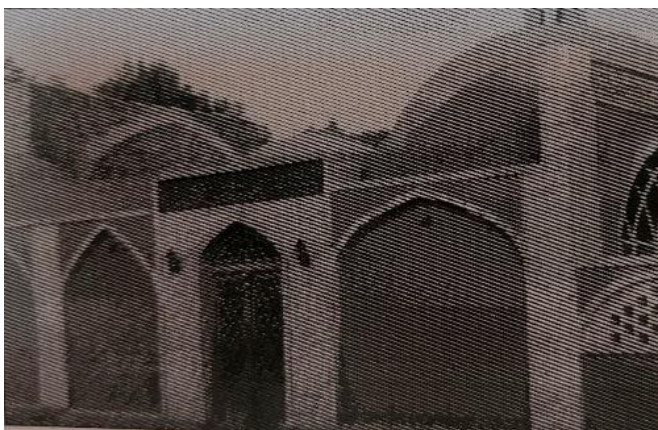
چنان شهرتی داشت که عبیدالله واسطی متوفای سال ۷۸۷ ه‍.ق که کتابش را در حدود سال ۷۵۵ ه‍.ق تالیف نموده، قریب به سیصد سال پس از دفن او، از مزارش در سوق قم یاد کند. با اینکه علمای انساب برای سید ناصر الدین علی، فرزندی ذکر ننموده اند، معلوم نیست مرحوم فیض از کجا برای وی فرزندی آورده که نامش محمد و از او عبدالله بن محمد بن عبدالله بن محمد بن ناصر الدین به وجود آمده و می نویسد: «در پائین پای حضرت فاطمه معصومه علیها السلام مدفون است.»^{۶۶} مرحوم فیض معتقد است که امیرایپک، سپهسالار لشکر سلطان برکیارق سلجوقی، مدرسه ای بنیان نهاد و بقعه سید ناصر الدین را جزء حجرات آن مدرسه درآورد.^{۶۷}

انگیزه ناسخ از تصحیف قم به بم

چنانچه اشاره شد، امام بن جلال کرمانی، که نسخه عمده الطالب را در سال ۸۶۸ ه‍.ق کتابت نموده و قدیمی ترین نسخه عمده الطالب است، به نظر نگارنده تعمداً و یا تساهلاً متن عمده الطالب را دست برده و آنجائی که ابن عنبه از قول عبیدالله واسطی سید ناصر الدین را در سوق قم مدفون دانسته به سوق بم تصحیف نموده است.

اینکه چرا او این خبط را آشکارا انجام داده جای سوال است؟ اما به نظر می رسد قریب به عصر او اتفاقی افتاده و او با این نام یا شبیه آن آشنائی داشته و تصور نموده که ابن عنبه اشتباه کرده و خودسرانه قم را به بم تصحیف نموده است.

در تحقیقات میدانی سال ۱۳۸۵ شمسی که برای مزارات استان کرمان رفته بودم، بیش از سیصد مزار

استان کرمان را بازدید نمودم و مجموع آن در کتابی با عنوان «مزارات کرمان» تدوین شد.

در محله سوق بم، امامزاده ای است به نام طاهر الدین، که از عرفا و مشایخ تصوّف بود و در کنار پدرش شمس الدین ابراهیم دفن شد.^{۶۸}

^{۶۶}. فیض، انجم فروزان، ص ۱۵۷؛ محیطی اردکانی، سبز پوشان، ص ۶۹.

^{۶۷}. فیض، گنجینه آثار قم، ج ۲، ص ۶۸۴-۶۸۵.

^{۶۸}. فقیه بحرالعلوم، مزارات کرمان، ج ۱، ص ۱۹۱.

شمس الدّین ابراهیم حسینی در سال ۸۳۹ ه‍.ق وفات یافت، او همان است که بر جنازه شاه نعمت الله ولی نماز خوانده است.^{۶۹}

سید طاهر الدّین محمّد مانند پدرش از مشایخ تصوف کرمان و ساکن بم بود، او صاحب کشف و کرامت و مورد اکرام و احترام بزرگان زمان خود بود. عبدالرزاق کرمانی مؤلف تذکره معروف به مناقب شاه نعمت الله ولی، درباره او می نویسد:

«... السّید الشّهِید السّعیّد، طاهر الدّین محمّد شهید، ولد صدق آن حضرت (سید شمس الدّین ابراهیم بمی کرمانی) دست ارادت به حضرت شیخ زین الدّین خوافی^{۷۰} داده بودند و می فرمود: اُنسی... چند نوبت از صحبت حضرت مقدّسه شاه ولی می یافتم، هر کَرّت به نوعی...»^{۷۱}

صاحب طرائق الحقائق و مؤلف تاریخ کرمان نیز به مناسبت هائی از سید طاهر الدّین محمّد بمی یاد کرده اند. مؤلف طرائق که رساله عبدالرزاق کرمانی را مورد استفاده و اقتباس قرار داده، عین مندرجات آن را با اندک تغییری نقل کرده و مطلب تازه ای بر آن نیفزوده است.

احمد علی خان وزیری، در تاریخ کرمان از مأخذ معتبر و سودمندی به نام «بم نامه» تألیف همین سید طاهر الدّین محمّد نام برده که علاوه بر فوائد تاریخی، حاوی «.... شرح فضائل نفسانی و کمالات روحانی...» پدر مؤلف سید شمس الدّین ابراهیم نیز بوده است.^{۷۲}

سید طاهر الدّین در روز نهم ذی القعدة سال ۸۶۰ ه‍.ق به دستور الوند میرزا، از شاهزادگان تیموری در

بم سنگسار و کشته شد و در مزار متبرک پدرش اول صبح یک شنبه دفن شد.^{۷۳} پیر بوداق جهانشاه قراقویونلو برای خونخواهی سید طاهر الدّین بمی، به این شهر لشکر کشید و به قلع و قمع الوند میرزا تیموری و یارانش پرداخت. الوند میرزا از بم گریخت و به

^{۶۹}. نوربخش، پیران و صوفیان نامی کرمان، ص ۱۵۵؛ جهرمی، مقامات طاهر الدّین محمّد و شمس الدّین ابراهیم، ص ۲۱۱؛ فقیه بحرالعلوم، مزارات کرمان، ج ۱، ص ۲۰۲.

^{۷۰}. شیخ زین الدّین خوافی از اکابر مشایخ سلسله سهروردیه و متوفای شوال سال ۸۳۳ ه‍.ق است. رک: ریاض العارفین، ص ۱۳۲-۱۳۳.

^{۷۱}. تذکره عبدالرزاق کرمانی، جزو مجموعه در ترجمه احوال شاه نعمت الله ولی کرمانی، به تصحیح ژان اوین، ص ۸۹.

^{۷۲}. سالاریه، تاریخ کرمان، ص ۲۴۲.

^{۷۳}. درویش شمس الدّین جهرمی، مقامات طاهر الدّین محمّد و شمس الدّین، ص ۱۱۰؛ اسعد پور بهزادی، الماس کویر،

زابلستان رفت. پیر بوداق او را تعقیب کرد تا در چشمه لوط میان خراسان و زابلستان به او دست یافت و او را کشت.^{۷۴}

از آنجائیکه این واقعه در ذهن امام بن جلال کرمانی، ناسخ عمدة الطالب بود، شش سال پس از این

واقعه در سال ۸۶۸ ه‍.ق که کتاب عمدة الطالب را تنسیخ می نمود به تصور اینکه سید ناصر الدین علی همان سید طاهر الدین محمّد است، لذا سوق قم را به سوق بهم تصحیف نمود.

زیارتگاه سید طاهر الدین در زلزله سال ۱۳۸۲ به کلی ویران شد و طرح ساختمانی عظیمی که شامل گنبد، ایوان، گلدسته، رواق و ضریح است در سالیان اخیر احداث شد. خیابانی که امامزاده طاهر الدین در آن واقع شده است، در سالیان اخیر به خیابان سید طاهر الدین محمّد تغییر نام داد.

سخنی با بنیاد قم پژوهی

در پایان، حال که معلوم شد نسخه موجود عمدة الطالب در کتابخانه مسجد اعظم، با اینکه قدیمی ترین نسخه است، تصحیف تعمّدی در آن صورت گرفته، بجاست مقاله آقای سید حسن فاطمی موّحد از سایت بنیاد قم پژوهی حذف و مقاله اینجانب جایگزین شود، و از این پس درباره مزارشناسی به اهل فنّ آن مراجعه گردد. شاید مدتی که مقاله آقای موّحد در این سایت باعث بدبینی به مزار سیّد ناصر الدین شده، با بارگزاری مقاله اینجانب، جبران گردد.

ص ۳۸۴؛ مزارات کرمان، ص ۲۰۵-۲۰۸.

^{۷۴}. الماس کویر، ص؛ پاریزی، وادی هفتواد، ص ۱۱۵؛ گاهشمار تاریخ کرمان، ج ۱، ص ۲۸۴؛ مزارات کرمان، ج ۱، ص ۲۰۸.

منابع تحقيق

١. ابن شدقم حسيني، سيد ضامن حسيني مدني متوفى ١٠٩٠ هـ، تحفة الأزهار و زلال الأنهار في نسب أبناء الأئمة الأطهار عليهم السلام تحقيق كامل سلمان جبوري، آئينه ميراث با همكاري كتابخانه تخصصي تاريخ اسلام و ايران، چاپ اول، ١٣٧٨ ش.
٢. ابن طباطبا، ابو اسماعيل ابراهيم بن ناصر طباطبا حسني متوفى ٤٧٦ هـ، منتقله الطالب، تحقيق سيد محمد مهدي بن سيد حسن خراسان، ١٣٧٧ ش، انتشارات مكتبه الحيدريه، قم.
٣. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني متوفى ٨٢٨ هـ، عمدة الطالب، تصحيح: محمد حسن آل طالقاني، مطبعة حيدريه، نجف، دوم، ١٣٨٠ ق.
٤. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني، عمدة الطالب، تحقيق لجنة إحياء التراث، بيروت، دار مكتبة الحياة لبنان، ١٤٠٢ هـ.
٥. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني، عمدة الطالب، تحقيق و تصحيح، سرتيپ باز نشسته، سيد يوسف بن عبدالله جمل الليل، سوريه، ١٤٢٤ هـ.
٦. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني، عمدة الطالب، تحقيق، سيد مهدي رجائي، مكتبه آية الله مرعشي، چاپ اول، ١٤٢٥ ق.
٧. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني، عمدة الطالب الصغرى، تحقيق سيد مهدي رجائي، مكتبه آية الله مرعشي، چاپ اول، ١٤٣٠ ق.
٨. ابن عنبه، جمال الدين احمد بن علي الحسني، عمدة الطالب الكبرى، تحقيق سيد مهدي رجائي، مكتبه آية الله مرعشي، چاپ اول، ١٤٣٨ ق.
٩. ابو جميل، محمود بن علي المنكديم، تشجير عمدة الطالب، معروف به مشجر أبو جميل، تحقيق سيد مهدي رجائي، مكتبه آية الله مرعشي، چاپ اول، ١٤٢٩ ق.
١٠. ابو سعيده موسوي، سيد حسين، المشجر الوافي، بيروت، مؤسسة البلاغ، طبعة الخامسة ٢٠١١ م.
١١. ابو سعيده موسوي، سيد حسين، المشاهد العترة الطاهرة، بيروت، مؤسسة البلاغ، ١٤٣٣ ق.
١٢. اسعد پور بهزادي، زهرا، الماس كوير، تهران ١٣٧٠ ش.
١٣. اعرجي، سيد جعفر اعرجي متوفى ١٣٢٢ هـ، الأساس لأنساب الناس، تحقيق سيد حسين ابو سعيده موسوي، قم، موسسه عاشورا ١٤٢٧ ق.
١٤. اعرجي، سيد جعفر اعرجي متوفى ١٣٢٢ هـ، الدر المنثور في أنساب المعارف و الصدور، تحقيق سيد حسين ابو سعيده موسوي، قم، موسسه عاشورا ١٤٢٧ ق.

۱۵. اعرجی، سید جعفر اعرجی متوفای ۱۳۲۲ هـ، مناهل الضرب فی انساب العرب، تحقیق، سید مهدی رجائی، قم، مکتبه آیه الله مرعشی، چاپ اول، ۱۴۱۹ ق.
۱۶. اعلمی، محمد حسین، دائرة المعارف الشيعية العامة، بیروت، منشورات مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۱۳ ق.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم، وادی هفتواد، انجمن آثار ملی، تهران ۱۳۵۵ ش.
۱۷. بدایع نگار، سید مهدی بن مصطفی حسینی تفرشی لاهوتی، بدایع الأنساب فی مدفن الاطیاب، تهران، چاپخانه عالی ۱۳۱۹ ش.
۱۸. بهجة الدین، محمد سلیم بن مصطفی هادی حسینی از نوادگان سید عبد القادر گیلانی، از علمای انساب قرن یازدهم هجری، مشجرات الطالب فی نسب آل ابي طالب معروف به تحفة الطالب فی آل ابي طالب، نسخه مخطوط به شماره ۵۱۷ در کتابخانه دوحه کشور قطر نگهداری می شود و تاریخ کتابت نسخه مربوط به سال ۱۰۷۶ هـ.
۱۹. جهرمی، شمس الدین، مقامات طاهر الدین محمد و شمس الدین ابراهیم، با مقدمه ژان اوبن، فرهنگ ایران زمین، تهران ۱۳۳۳ ش.
۲۰. رجائی، سید مهدی، تحفة الطالب فی انساب آل ابي طالب، نشر انساب، قم تیزهوش، ۱۴۳۹ ق.
۲۱. بیهقی، ابن فندق، ابوالحسن علی بن ابوالقاسم بن زید، لباب الانساب والألقاب والأعقاب، تحقیق سید مهدی رجایی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی قم، ۱۴۱۰ ق.
۲۲. شریف رازی، محمد، گنجینه دانشمندان، تهران، کتابفروشی اسلامیّه، محرم ۱۳۹۴ ق.
۲۳. عمری علوی، علی بن محمد، المجدی فی انساب الطالبین، تحقیق: احمد مهدوی، کتابخانه مرعشی نجفی، قم، اول، ۱۴۰۹ ق.
۲۴. عمیدی حسینی، محمد بن احمد بن عمید الدین حسینی نجفی نسابه متوفای ۹۲۷ هـ، المشجر الکشاف لتحقیق أصول السادة الأشراف مشهور به بحر الأنساب، تحقیق عارف احمد عبدالغنی، و عبدالله حسین الساده، دمشق، دارکنان، ۱۴۲۲ ق.
۲۵. فاطمی موحد، سید حسن، مقاله «لغزش در معرفی شازده ناصر قم»، انتشار در سایت بنیاد قم پژوهی.
۲۶. فخر رازی، محمد بن عمر، الشجرة المباركة فی انساب الطالبیّة، تحقیق سید مهدی رجائی، کتابخانه آیه الله مرعشی، قم ۱۳۷۷ ش.
۲۷. فقیه بحر العلوم، محمد مهدی، الإفادة فی معجم ألقاب السادة، توضیح بیش از دو هزار لقب سادات علوی، آماده چاپ در شش جلد.

۲۸. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، الإمام المهدی فی کتب الأنساب، کتابسرای بقاع و اماکن متبرکه، ۱۴۰۴ ش.
۲۹. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، انوار پراکنده، بررسی تاریخ و مزارات قم، انتشارات جمکران، ۱۳۷۶ ش.
۳۰. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، الدرّة الذهبیّة فی إكمال منتقلة الطالبیّة، در ۴ جلد، کتابسرای بقاع و اماکن متبرکه، ۱۴۰۴ ش.
۳۱. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، مزارات قم، پژوهشی در نسب نامه امامزادگان و معرفی زیارتگاه های استان قم، آماده چاپ در دو جلد.
۳۲. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، مزارات کرمان، پژوهشی در نسب نامه امامزادگان و معرفی زیارتگاه های استان کرمان، کتابسرای بقاع و اماکن متبرکه ۱۴۰۰ ش.
۳۳. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، وفيات العلویین، در ۶ جلد، در حال آماده سازی برای چاپ.
۳۴. فقیه بحرالعلوم، محمد مهدی، هزار مزار ایران، استان قم، پژوهشی در معماری و شرح حال شخصیت های مدفون در بناهای ثبت شده ایران، ستاد ویژه بقاع متبرکه و بناهایی مذهبی سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری، قم، انتشارات وثوق، ۱۳۸۹ ش.
۳۵. فیض، شیخ عباس، انجم فروزان، بنگاه چاپ قم، ۱۳۳۳ ش.
۳۶. فیض، شیخ عباس، انجم فروزان، بنگاه چاپ قم، ۱۳۳۴ ش.
۳۷. فیض، شیخ عباس، گنجینه آثار قم، قم چاپ مهر استوار، ۱۳۵۰ ش.
۳۸. قمی، حسن بن محمد بن حسن متوفای ۳۷۸ ق، ترجمه حسن بن علی بن حسن بن عبدالملک قمی متوفای ۸۰۵-۸۰۶ ق، تاریخ قم، تحقیق سید جلال طهرانی، مطبعة مجلس ۱۳۵۳ ش.
۳۹. کچوئی مازندرانی، شیخ محمد علی بن حسین نائینی اردستانی کچوئی قمی متوفای ۱۳۳۵ ش، انوار المشعشعین، تحقیق محمد رضا انصاری قمی، کتابخانه آیت الله مرعشی، چاپ اول ۱۳۸۱ ش.
۴۰. کمونه حسینی، سید عبد الرزاق، مشاهد العترة الطاهرة، مطبعة الآداب في النجف الأشرف، ۱۳۸۷ ق.
۴۱. کیا، گیلانی، احمد بن محمد بن عبدالرحمان، سراج الأنساب، تحقیق سید مهدی رجایی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی ۱۴۰۹ ق.
۴۲. محدث قمی، شیخ عباس، منتهی الآمال، در ذکر تاریخ چهارده معصوم علیهم السلام، مصحح حسین استاد ولی، تهرانف پیام آزادی ۱۳۷۸ ش.

۴۳. محلاتی، شیخ ذبیح الله، اختران تابناک یا کشف الکواکب، زندگانی مشاهیر امامزادگان و علماء آل ابی طالب، تهران، کتابفروشی اسلامیّه، محرم ۱۳۶۳ ش.
۴۴. محیطی اردکانی، احمد، سبز پوشان، نگاهی به زندگی نامه امامزادگان مدفون در شهر قم، کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه و مکانت فرهنگی، قم ۱۳۸۴ ش.
۴۵. مدرسی طباطبائی، سید حسین، تربت پاکان، قم، چاپخانه مهر، ۱۳۵۵ ش.
۴۶. مروزی ازورقانی، اسماعیل بن الحسین بن محمد، الفخری فی انساب الطالبیین، تحقیق سید مهدی رجائی، کتابخانه آیه الله مرعشی، قم، ۱۴۰۹ ق.
۴۷. موسوی خلخالی زاده، سید فاضل موسوی، الشجرة الطیّبة، خطی بدون تاریخ.
۴۸. ناصر الشریعه، محمد حسین، تاریخ قم یا مختار البلاد، دارالعلم، قم ۱۳۴۰ ش. و چاپ کنگره بزرگداشت حضرت معصومه علیها السلام.
۴۹. نجمی، شمس الدین، گاهشمار تاریخ کرمان، مرکز کرمان شناسی، ۱۳۸۱ ش.
۵۰. نور بخش، جواد، پیران و صوفیان نامی کرمان، یلدا قلم، تهران ۱۳۸۴ ش.
۵۱. واسطی حسینی، ابو نظام مؤید الدین عبیدالله اعرجی حسینی واسطی متوفای ۷۸۷ هـ، الثبت المصان المشرف بذكر سلاله ولد سید عدنان، مشهور به بحر الأنساب، تحقیق سید مهدی رجائی، مکتبه آیه الله مرعشی، چاپ اول، ۱۴۳۷ ق.